

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Υπο Β. Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

I

Ἡ σύνθεσις καὶ ἡ λειτουργία τῆς διεθνούς κοινωνίας, ὡς καὶ ἡ θεμελίωσις τῶν κανόνων τοῦ διεθνούς δικαίου, δὲν συνιστοῦν αὐτοτελεῖ προβλήματα τῆς κοινωνιολογίας ἢ τῆς θεωρίας τοῦ δικαίου. ἀλλὰ τελοῦν ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ γενικώτερον πρόβλημα τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ δικαίου καθ' ὅλου. Ἐὰν ἡ διεθνὴς κοινωνία εἶναι κοινωνία, καὶ τὸ διεθνὲς δίκαιον εἶναι δίκαιον, δὲν θὰ πρέπει νὰ διαφέρουν κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῶν στοιχεῖα ἀπὸ τὴν «πολιτικὴν κοινωνίαν» καὶ τὸ ἐσωτερικὸν δίκαιον, ἢ ἀπὸ οἰανδήποτε ἄλλην κοινωνίαν καὶ οἰονδήποτε ἄλλο δίκαιον (1). Διότι αἱ ἐννοιαὶ τῆς διεθνούς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἢ ἄλλης κοινωνίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ ἄλλου δικαίου, δύνανται νὰ εἶναι ἢ παράλληλοι ἢ ἐπ'ἀλλήλοι ἐννοιαί. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὰ οὐσιώδη αὐτῶν στοιχεῖα δὲν ἀλλοιοῦνται. Τὴν ἔποψιν αὐτὴν δὲν ἀρνεῖται οὔτε ἡ θεωρία τοῦ δυϊσμοῦ, περ' ἄλλον τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Triepel, ὅτι τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοιοῦτον εἶναι δίκαια διάφορα. Τελικῶς, καὶ οἱ ὅπαδοι τοῦ δυϊσμοῦ θεμελιῶν ἀμφότερα ἐπὶ τῆς βουλῆσεως (2).

(1) Ἡ ἀνωτέρω ἔποψις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ νομικοῦ μονισμοῦ. Περὶ τούτου βλέπε H. Kelsen, Les rapports entre le droit international et le droit interne, ἐν Recueil des Cours de l'Académie du droit international de la Haye (RDC 1926 VI) T. 14. Τοῦ ἰδίου, Théorie générale du droit public, 1926. Τοῦ ἰδίου, Στοιχεῖα Γενικῆς Θεωρίας τῆς Πολιτείας, ἐν Ἀρχαίῳ Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν, Ἔτος Α' τεύχος 3ον καὶ 4ον. Verdross, Le fondement du droit international, ἐν RDC 1927, T. IV. Τοῦ ἰδίου, Règles générales du droit international de la paix, ἐν RDC No 30. Kunz, La primauté du droit des gens, ἐν Revue de droit international et de législation comparée, 1925. Maggiore, Filosofia del diritto, 1921. I. Vanni, Lezioni della filosofia del diritto, 1923. G. Del Vecchio, Leçons de philosophie du droit. Κ. Τσάτσου, Αἱ φιλοσοφικαὶ βάσεις τοῦ Διεθνούς Δικαίου, ἐν Ἀρχαίῳ Φιλοσοφίας κλπ. Ἔτος Β' τεύχος 1ον. Κριτικὴν τοῦ θέματος ἐν Spiropoulos J., La théorie générale du droit international. Τοῦ ἰδίου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον, 1936. Τὴν ἐνόητα τοῦ Δικαίου ἀπὸ ἄλλην σκοπιᾶν ἐξετάζουν: Duguit, L'Etat, le droit objectif et la loi positive, 1901. Politis N., Les nouvelles tendances du droit international, 1936. Krabbe, L'idée moderne de l'Etat, ἐν RDC 1926, III. βλέπε καὶ Τενγκλίδη Γ., Ἡ ἰσχύς τῶν πράξεων ἐσωτερικοῦ δικαίου τῶν ἀντικειμένων εἰς τὰ διεθνή νόμιμα.

(2) Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ δυϊσμοῦ ἐν γένει, βλέπε. Triepel, Les rapports entre le

Οὕτω, ἡ ἔρευνα τῆς συνθέσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῆς διεθνοῦς κοινωνίας καὶ ἡ θεμελίωσις τοῦ διεθνοῦς δικαίου, δὲν δύνανται νὰ νοηθοῦν ἄλλως, εἰ μὴ ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου πλαισίου τῆς ἐρευνῆς τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ δικαίου καθ' ὅλου (3).

Πᾶσα ἀνθρωπίνη πράξις εἶναι ἐκδήλωσις τῆς συνειδήσεως τοῦ πράττοντος, ἐνεργούσης ἢ ἀπλῶς ἐντὸς ἐαυτῆς, ἢ ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω. 'Η «πρακτικὴ στάσις» τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου, ἀναλύεται εἰς τὴν φυσικὴν ἢ ψυχικὴν ἐνέργειαν ἢ παράλειψιν καὶ εἰς τὸν «καθορισμὸν τοῦ πρακτέου» (4). 'Αμφότερα, καὶ ἡ «ψυχοφυσικὴ ἐνέργεια» δηλονότι, καὶ ὁ «καθορισμὸς τοῦ πρακτέου», εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορίζωνται εἴτε αὐτόνομως εἴτε ἑτερονόμως. 'Ο αὐτόνομος προσδιορισμὸς συνίσταται εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ ἐπιταγὴ τοῦ πρακτέου ἔχει τὴν αὐτὴν πηγὴν καὶ τὸν αὐτὸν ἀποδέκτην ἢ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον. 'Η ἐπιταγὴ πηγάζει ἀπὸ τὴν συνείδησιν καὶ ἀπευθύνεται πρὸς αὐτήν. 'Ο ἑτερόνομος προσδιορισμὸς συνίσταται εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ ἐπιταγὴ τοῦ πρακτέου ἔχει διάφορον πηγὴν καὶ διάφορον ἀποδέκτην ἢ ὑποκείμενον. 'Η ἐπιταγὴ ἔχει τὴν πηγὴν αὐτῆς ἔξω τῆς συγκεκριμένης συνειδήσεως, ἀλλ' ἀπευθύνεται διὰ τοῦ δέοντος αὐτῆς πρὸς τὴν συγκεκριμένην συνείδησιν, ἥτις καταλαμβάνει οὕτω τὴν θέσιν τοῦ ὑποκειμένου (5). 'Ο γῶρος ὁ ρυθμιζόμενος ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας ἀποκλείει τὴν ἰσοδύναμον συνύπαρξιν τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας, καὶ τ'ἀνάπαλιν. 'Η ἀρχὴ τῆς ἑτερονομίας εἶναι κατὰ φύσιν ὑπερυποκειμενικὴ, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι ἡ πηγὴ τῆς εὐρίσκεται ἔξω τῆς συγκεκριμένης συνειδήσεως τῆς ἐπεχούσης θέσιν ὑποκειμένου εἰς τὴν ἐπιταγὴν τοῦ δέοντος· ἐξ ἄλλου, ἡ ἀρχὴ τῆς ἑτερονομίας δυνατὸν νὰ λειτουργῇ καὶ διὰ τῆς αὐτονομίας, ἐφ' ὅσον θεμελιούται ἡ λειτουργία τῆς τελευταίας ταύτης ἐπὶ

droit international et le droit interne, ἐν RDC 1923, I. Strupp, Les règles générales du droit de la paix ἐν RDC Τόμος 47. Τοῦ ἰδίου, Éléments du droit international universel européen et américain 1927. Στρέιτ Γ., Νέαι ἐπιζίνδυνοι δοξαῖαι ἐν τῷ Διεθνεί Δικαίῳ, ἐν Νέα Πολιτικῇ Ἐπιθεωρήσει, ἔτος 1ον. Στρέιτ Γ., La conception du droit international privé en Grèce, ἐν RDC 1927, II. Oppenheim, International law, I, 1947. Anzilotti, Corso di diritto internazionale pubblico, 1928. Κριτικὴ ἐν Spiropoulos, Théorie générale du droit international. Τοῦ ἰδίου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον, 1940. Γ. Τενεκίδη, ἐνθ. ἀν.

(3) Διὰ τοὺς ἀρνούμενους τὴν ὑπαρξίν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ὡς δικαίου αὐτοτελοῦς ἢ καὶ ὡς δικαίου καθ' ὅλου, τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν τίθεται. Ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἐξυμοιοῦντες αὐτὸ πρὸς τὸ ἑσωτερικὸν δίκαιον οἱ Zorn, Wenzel, Decencie—Ferrandière. 'Ο Kelsen μόνον διὰ λόγους ἠθικῆς τελειώσεως τοῦ δικαίου ἐδέχετο τὰ πρωτεῖα τοῦ διεθνοῦς.

(4) Κ. Δεσποτοπούλου, Εἰσαγωγικὰ εἰς τὴν Ἠθικὴν. Ἀνάτοπον Ἀρχαίου Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, Τόμος 30 (1950) σελ. 5.

(5) Κ. Τσάτσου, Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τοῦ δικαίου, 1932. Εἰσαγωγὴ Κ. Δεσποτοπούλου, Τὸ δικάσιμα ὡς διανόημα τοῦ νομοθέτου, σελ. 11 σημ. 1 ἐνθα καὶ διάκρισις ἀπὸ τῆς ἑτερονομίας ὡς αὕτη νοεῖται ἀπὸ τὴν Kant.

της πρώτης και επιτάσσεται η λειτουργία της υπ' αυτής. Η έννοια της αυτονομίας κατά ταύτα είναι ταυτόσημος με την ηθικήν αρχήν, ενώ η έτερονομία καλύπτεται κατά το μεΐζον της εκτάσεως αυτής υπό του δικαίου (6) Διότι η ηθική αρχή λειτουργεί όταν η συνειδήσις θέτη κανόνες προς έαυτήν, ενώ το δίκαιον υπάρχει όταν άλλαχού και εν πάση περιπτώσει έξω της συνειδήσεως ιδρύονται οι κανόνες, άπευθύνονται όμως προς την συνείδησιν. Και η αρχή της αυτονομίας και η αρχή της έτερονομίας προϋποθέτουσι λογικώς την ύπαρξιν της κοινωνίας (7). Προϋποτίθεται δηλαδή η ύπαρξις τουλάχιστον δύο η περισσοτέρων συνειδήσεων, διότι τότε μόνον νοείται τυπικώς ύπαρξις κοινωνίας. Άλλά και τοϋτο δεν είναι άρκετόν. Η ύπαρξις όμως δύο η περισσοτέρων συνειδήσεων, αΐτινες βιοϋσι μεμονωμένως, άγνοϋσαι άλλήλας, δεν δημιουργεί την έννοιαν της κοινωνίας. Είναι άπαράιτητον αι συνειδήσεις αύται να εύρίσκωνται εις συνάφειάν τινα μεταξύ των. Η ύπαρξις σχέσεων, υπό οίανδήποτε μορφήν, των κοινωνιών μεταξύ των είναι άπαράιτητον στοιχείον της έννοιας της κοινωνίας. Και μόνον όταν αι συνειδήσεις των κοινωνιών εμπλέκωνται μεταξύ των εις σχέσεις, τότε ανακύπτει το ζήτημα της ρυθμίσεως των σχέσεων αυτών, άρα και της ύπαρξεως δεοντολογικων κανόνων (8) οΐτινες θα διέπωσι τας ύφισταμένας η τας έκάστοτε δημιουργουμένας σχέσεις. Αι ούτω δημιουργούμεναι κοινωνικαι σχέσεις έχουσι τον χαρακτηρα της άρρήκτου διαρκείας, διότι μεμονωμένη η διακοπτομένη ύπαρξις αυτών διαλύει της κοινωνίας την έννοιαν. Η διαρκής εξ άλλου έναλλαγή των εν τη κοινωνία δημιουργουμένων σχέσεων, συνιστά την βεβαίωσιν της ανά πᾶσαν στιγμήν ύπαρξεως της αυτονομίας η της έτερονομίας εφ' όσον δι' αυτών ρυθμίζονται αι κοινωνικαι σχέσεις.

Α'. Αναμφισβητήτως η πρώτη λογική ρύθμισις των κοινωνικων σχέσεων, ο πρώτος δηλαδή κανών της κοινωνικης ζωης, ειχε αυτόνομον προέ-

(6) Κ. Τσάτσου, Το πρόβλημα των πηγών του δικαίου, 1941, σελ. 88 κ.έ. Του ίδιου, Κοινωνία και Δίκαιον Άρχειον, Φιλοσοφίας κλπ. (ΣΤ' 1935).

(7) Οι εν μονώσει βιοϋντες άνθρωποι μόνον ως φυσικά όντα είναι δυνατόν να θεωρηθούν. Και από της απόψεως αυτής αποτελοϋν μέρος της φύσεως και υπόκεινται συνεπώς μόνον εις τους νόμους αυτής. Δεν έχουν ανάγκην ούτε κανόνων ηθικης ούτε κανόνων δικαίου, διότι δεν έχουν Ιστορικην ύπαρξιν. Εξ άλλου, τα λεγόμενα έμφυτα φυσικά δικαιώματα κλπ. της μεταφυσικης σχολής του Φυσικού Δικαίου κείνται έξω των όρίων της επιστημονικης γνώσεως.

(8) Οι κανόνες της ηθικης η του δικαίου, οι εν γένει ρυθμιστικοί της συμπεριφορας των ανθρώπων, είναι δεοντολογικοί. Περί της έννοιας των δεοντολογικων κανόνων βλέπε Kelsen, RDC ενθ. άν., επίσης του ίδιου, General Theory of Law and State, 1945. Verdross, Théorie générale du droit international, RDC T. 52. Kunz, La primauté du droit des gens, εν RDILC 1925 σελ. 556 κ.έ. Κ. Τσάτσου, Το πρόβλημα της έρμηνείας του δικαίου. Κ. Τσάτσου, Η νομική ως τεχνική και ως επιστήμη, εις Άρχειον Φιλοσοφίας κλπ.

λευσιν. Διότι διὰ πᾶσιν πράξιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαιτεῖται ἡ ὑπαρξίς ἐνός κανόνος δεοντολογικοῦ. ἐφ' οὗ αὕτη νὰ θεμελιούται, πηγάζοντος ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως. Τίθεται οὕτω μία καθολικὴ ἀρχή, τῆς πράξεως, δηλαδή μία ἠθικὴ ἢ, ὕπερ τοῦ αὐτοῦ, αὐτόνομος ἀρχή. Καὶ πᾶσα κοινωνικὴ σχέση, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ πρώτη κοινωνικὴ σχέση, ὡς πράξις θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας. Ἡ πρώτη αὕτη σχέση εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑποκειμενικότητος τῶν ἄλλων κοινωνῶν. διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἡ ὑπαρξίς αἰσθητοτε σχέσεως. Ἡ τοιαύτη ἀναγνώρισις ὡς προϋπόθεσις τῆς γενέσεως τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀναλύεται εἰς τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἰδίας ὑποκειμενικότητος ὑπὸ τῶν ἄλλων. Καὶ ἡ στάσις αὕτη τῆς συνειδήσεως εἶναι ἠθικῶς ἀναγκαία (9). "Ὅταν τὸ σύνολον τῶν τοιούτων ἀναγνωρίσεων προσέλαβε τὴν μορφήν πλέγματος, καλύπτοντος τὴν ἀλληλοὑποκειμενικὴν ἀναγνώρισιν τοῦ συνόλου τῶν κοινωνῶν, ἐδημιουργήθη ἐξ αὐτοῦ ὁ κανὼν τῆς ἀλληλοαναγνωρίσεως. Ὁ κανὼν τῆς ἀναγνωρίσεως εἶναι κανὼν ὑποκειμενικὸς καὶ συνεπὶς αὐτόνομος. Ὁ κανὼν ἡμῶς τῆς ἀλληλοαναγνωρίσεως εἶναι κανὼν ὑπερὑποκειμενικὸς, δηλαδή ἑτερόνομος ἐμπεριέχων ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ τὴν ἀποδοχὴν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (10).

Ὁ κανὼν τῆς ἀλληλοαναγνωρίσεως, ὡς πρῶτος ἑτερόνομος κανὼν, εἶναι καὶ ὁ πρῶτος κανὼν τοῦ δικαίου. Ὡς ἐκ τοῦ περιοχόμενου τοῦ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του τὸ θεμέλιον τῆς ἑτερονομίας. Ὁ κανὼν τῆς ἀλληλοαναγνωρίσεως δὲν καταλύει τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτονομίας τῶν ὑποκειμένων αὐτοῦ. Τὸναντίον τὴν βεβαιώνει, διότι ἐξ αὐτῆς προέρχεται, καὶ τὴν ἀναγνωρίζει, διότι λογικῶς ὁ κανὼν τῆς ἀλληλοαναγνωρίσεως ἀναλύεται περαιτέρω εἰς ἀπειρίαν σχέσεων περιλαμβανουσῶν τὸ πλεῖστον τῶν φάσεων τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν κοινωνῶν μεταξὺ των, ρυθμιζομένων αὐτόνομως. Λογικῶς ἔθεν, οἱ δεοντολογικὸι κανόνες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι ἀρχικῶς καὶ τελικῶς κανόνες αὐτόνομοι, θεμελιούμενοι ὁμοῦς ἐπὶ τῆς ἑτερονομίας τοῦλάχιστον κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν. Δημιουργεῖται οὕτω, κατόπιν τῆς ἐκ τῆς αὐτονομίας προελεύσεως τῆς ἑτερονομίας, ἡδὴ ἢ ἐν ἑτερονομίᾳ αὐτόνομος ρύθμισις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων (11).

(9) Giorgio del Vecchio, *Etica, diritto e stato*, σελ. 9· τοῦ ἰδίου, *Leçons de philosophie du droit*, p. 361· τοῦ ἰδίου, *Les sources positives du droit*, ἐν *Archives de philosophie du droit* 1933 σελ. 22 κ.έ. τοῦ ἰδίου, *Sulla statualità del diritto*, σ. 10 κ.έ. τοῦ ἰδίου, *La SDN au point de vue de la philosophie du droit*, *Extrait de RDC* σ. 43 κ.έ.

(10) G. del Vecchio, *Etica, diritto e stato* 9 κ.έ.

(11) Ἡ ἀπόψις, ὅτι διὰ τὴν κατανόησιν τῆς διαφορᾶς τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας, αἰδὲν νὰ ληφθῇ ὡς βᾶσις ἡ ἀρχή, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μόνον ἀτομικὴ ἀλλὰ καὶ ἱστορικὴ, καὶ οὕτω τὸ δέον τοῦ πρακτικοῦ λόγου δὲν ἀπε-

Ἡ οὕτω συντιθεμένη καὶ λειτουργοῦσα κοινωνία εἶναι πλήρης καὶ τελεία. Πλήρης εἶναι διότι ἐξαντλεῖ ὅλας τὰς φάσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καλύπτουσα τὸ σύνολον τῶν δημιουργουμένων σχέσεων. Εἶναι καὶ τελεία διότι λειτουργεῖ ἐν αὐτονομίᾳ. Ἀναμφισβητήτως ἡ τελειότερη κοινωνία προϋποθέτει ἀρίστους κατ' ἰδέαν κοινωνοὺς (12). Ἀφ' ἧς ὅμως ἡ ὑπεκλιότης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς διαπραραθῆ—καὶ τοῦτο δύναται νὰ συμβῆ ὅταν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν ἐν αὐτονομίᾳ ρυθμιζομένων σχέσεων τὰ ὑποκείμενα αὐτῶν καταργῶσι τὴν αὐτονομίαν ἀλλήλων—τότε χαλαροῦται ἡ κοινωνικὴ τάξις καὶ τίθεται ἐν κινδύνῳ αὐτὴ αὐτῇ ἢ ὑπαρξίς τῆς κοινωνίας. Ἀνακύπτει δὲ τότε τὸ πρόβλημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Τὴν κοινωνικὴν ἐνότητα ἀσφαλίζει τότε καὶ ἐγγυᾶται ἡ ἀρχὴ τῆς ἑτερονομίας. Καταλυθείσης μερικῶς τῆς αὐτονομίας, ἡ ἑτερονομία ὀρίζει ὄργανα εἰδικᾶ μερικωτέρου ἑτεροκαθορισμοῦ, τὰ ὅποια διὰ δεοντολογικῶν κανόνων ἐπικρασυνδένον τὰ ὑπὸ τῆς αὐτονομίας ὑραυσθέντα σημεῖα ἐνότητος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὀρισθῶν τὰ ὄργανα τοῦ ἑτεροκαθορισμοῦ, ἡ μορφή τῆς κοινωνίας προσλαμβάνει τὸν τύπον τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας. Ἡ ὀργανωμένη κοινωνία εἶναι ἀτελής μορφή τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, διότι προσδίδει ἀδυναμίαν αὐτονομίᾳ ρυθμίσεως τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

Οἱ κανόνες τῆς ἑτερονομίας, ὡς δεοντολογικοὶ κανόνες, περιέχουν ἐπιταχὴν δηλαδὴ ἀξίωσιν πραγματώσεώς των. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν δὲν δύναται νὰ νοηθῆ δίκαιον χωρὶς ἐπιτακτικὸν χαρακτῆρα (13).

Οἱ κανόνες ἐξ ἄλλου τῆς ἑτερονομίας οὔτε κύρωσιν οὔτε καταναγκασμὸν περιέχουν. Ἡ συστηματικὴ παράβασις περαιτέρω τῶν ὑπὸ τῶν ὀργάνων ἑτεροκαθορισμοῦ τεθέντων κανόνων, σημαίνει τὴν ἄρησιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας καὶ συνεπῶς κατάλυσιν τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας. Ἡ διασφάλισις τότε τῆς κοινωνικῆς ζωῆς γίνεται ὑπὸ παραγόντων ἐξωτερικῶν

θύνεται μόνον εἰς τὰ κατ' ἑκαστον ἄτομα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νοητὸν σύνολον τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καὶ ὅτι βάσει τούτου τὰ δημιουργούμενα εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν δέοντα ἔχουν ἑτερόνομον χαρακτῆρα ταυτιζομένης περαιτέρω τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας μετὰ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου (:) καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου τὸ δίκαιον συνιστᾷ «αὐτοτελῆ ἐνότητα ἐναντι τῆς ἠθικῆς», Τσάτσου Κ., Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, σ. 89 κ.ε., δὲν συμφωνεῖ μετὰ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναπτυσσομένην ἔποψιν. Ἡ διάκρισις ἐφ' ἧς ὁ διαχωρισμὸς βασιίζεται τῆς ἀτομικῆς καὶ ἱστορικῆς ζωῆς δὲν ἱκανοποιεῖ. Διὰ τὴν ἀτομικὴν ζωὴν δὲν εἶναι ἱστορικὴ:

(12) Κ. Τσάτσου, Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, σ. 87 κ.ε.

(13) Καὶ οἱ λεγόμενοι «ἐπιτακτικοὶ κανόνες δικαίου» εἶναι κατὰ φύσιν ἐπιτακτικοὶ διότι ἢ ἐπιβάλλουν μερικοὺς περιορισμοὺς ἢ θεμελιῶνται ἐπὶ ἐπιτακτικῶν κανόνων. Ὅπου ὑπάρχει ἑτερόνομος ρύθμισις ἢ ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας ὡς αὐτοδύναμος ἀρχὴ—δηλαδὴ ἰσοδύναμος συνυπάρχουσα μετὰ τὴν ἑτερονομίαν καὶ ὅχι ἀπλῶς θεμελιουμένη, ἢ ὀριζομένη ὑπὸ τῆς τελευταίας—δὲν ἔχει θέσιν. Εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ρυθμίζεται αὐτονόμως μόνον ὅ,τι δὲν ἔχει ρυθμισθῆ ἑτερονόμως. Del Vecchio, Leçons de philosophie du droit, σελ. 212.

πρὸς τὴν ἑτερόνομον τάξιν καὶ συνεπῶς τὴν τάξιν δικαίου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Κράτους, ὡς ἐνσαρκούντος τὴν βίαν, διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας, δὲν ἔχει ἐσωτερικὴν σχέσιν μὲ τὴν ἔννομον τάξιν (14). Ἡ κύρωσις, δηλαδὴ ἡ χρῆσις τῆς βίας, καὶ ὁ καταναγκασμός, δηλαδὴ ἡ ἀπειλὴ χρήσεως βίας καὶ ὁ ἐντεῦθεν σεβασμός πρὸς αὐτὴν εἶναι ψυχοφυσικὰ γεγονότα καὶ ὄχι δεοντολογικὰ. Ἡ μόνη νομιμοποίησις τῆς βίας τοῦ Κράτους εἶναι ὅτι χρησιμοποιεῖται πλὴν τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἑτερονόμου τάξεως. Ἡ ταύτισις ἐξ ἄλλου τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Δικαίου ὁφείλεται εἰς σύγχυσιν. Τὸ Κράτος, δηλαδὴ, εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ἐπιτελεῖ διπλὴν λειτουργίαν. Εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τῆς βίας, ἀλλ' εἶναι καὶ ὄργανον ἑτεροκαθορισμοῦ. Αἱ δύο του ὅμως ἰδιότητες δὲν συμπίπτουν. Τοῦναντίον χωρίζονται, δι' ἃ καὶ ἔχομεν τὴν ἑτεροκαθοριστικὴν (νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν) λειτουργίαν, σαφῶς κεχωρισμένην ἀπὸ τὴν κυρωτικὴν καὶ τὴν διακριβωτικὴν (δικαστικὴν) αἱ ὁποῖαι εἶναι κατ' ἐξοχὴν λειτουργίαι καταναγκασμοῦ καὶ κυρώσεως (15).

II

Τὸ Κράτος, ὡς ὄργανον ἐνσαρκούν τὴν βίαν πρὸς διασφάλισιν τῆς ἑτερονόμου τάξεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ὄργανον καὶ πηγὴ τοῦ ἑτεροκαθορισμοῦ, ἀποτελεῖ μίαν νέαν μονάδα περαιτέρω ἐντὸς κοινωνίας, εὐρυτέρας ἢ ἡ πολιτικὴ κοινωνία· τῆς κοινωνίας τῶν Κρατῶν (16).

Ἐκαστον κράτος μόνον δὲν ἔχει αὐτάρκειαν. Ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ ἐπιβίωσις αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παραγόντας ἔξω αὐτοῦ κειμένους. Ἐντεῦθεν ἡ μεταξὺ τῶν Κρατῶν ἐπαφὴ πρὸς αὐτοσυντήρησιν αὐτῶν καὶ ἡ δημιουργία σχέσεων μεταξὺ των (17). Ἀφ' ἧς ὅμως δύο ἡ πλείονα Κράτη εὐρέθησαν ἐναντι ἀλλήλων εἰς σχέσεις, αὐτομάτως ἐδημιουργήθη καὶ ὁ πρῶτος αὐτόνομος κανὼν διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων αὐτῶν. Καὶ ὁ κανὼν οὗτος εἶναι ὁ

(14) Ἡ Σχολὴ τῆς Βιέννης ἐτάχισε τὴν ἔνοιαν τοῦ Κράτους μὲ τὴν ἔννομον τάξιν, διὰ τὰ δυνήθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀποψίν της, ὅτι στοιχεῖον τοῦ κανόνος δικαίου εἶναι καὶ ὁ καταναγκασμός. Μὲ διαφορετικὰ κριτήρια παραπλησίαν ἀποψιν ὑποστηρίζει καὶ ὁ Duguit, L' état, le droit objectif et la loi positive. Τοῦναντίον ἡ Γερμανικὴ Θεωρία τῆς Κρατικῆς βουλήσεως θεμελιώνει τὸ δίκαιον εἰς τὴν κρατικὴν βούλησιν, ἥτις ὡς μοναδικὴ πηγὴ τοῦ δικαίου, ταυτίζει τὸν καταναγκασμὸν μὲ τὸ δίκαιον. Καὶ αἱ δύο ἀπόψεις ἀφίστανται τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ὑποστηριζομένης ἀπόψεως.

(15) Κ. Δεσποτοπούλου, Ἡ καθοριστικὴ λειτουργία το δικαίου. Πρόλογος τοῦ ἴδιου. Ἡ κυρωτικὴ λειτουργία τοῦ δικαίου εἰς Ἀρχαίον Οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν 1943.

(16) Schwarzenberger and Keeton, Making International Law Work, κεφ. 1. Schwarzenberger, Power Politics, 2α ἔκδοσις 1951.

(17) Vattel, Droit des gens, 11 § 21. Hall, International law § 13. Fauchille, Traité de droit international § 285. Fenwick: International law, 393. Stowell, International law σ. 137 κ.έ. 229 κ.έ. Oppenheim, International law, 288.

κανῶν τῆς ἀναγνωρίσεώς των (18). Ἐνευ τοῦ κανόνος τῆς ἀναγνωρίσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ὑπαρξίς σχέσεων τούναντίον ὑπάρχει ἀρνησις δημιουργίας σχέσεων δηλαδὴ ἀρνησις κοινωνικῆς συμβιώσεως. Ἡ ἀναγνώρισις ὅμως αὐτὴ δὲν ἔχει χαρακτηρὰ συστατικόν, διότι οὔτε ἡ ὑπαρξίς τοῦ Κράτους οὔτε ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ἰδρύονται διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως (19). Τὸ Κράτος ὑφίσταται καὶ ὡς νομικὸν καὶ ὡς πραγματικὸν γεγονὸς πρὸ τῆς τοιαύτης ἀναγνωρίσεως (20). Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ἅπλῶς βεβαιοῦται ἡ ὑπαρξίς τοῦ Κράτους καὶ δημιουργεῖται ἡ πρώτη κοινωνικὴ σχέσις μεταξὺ τῶν Κρατῶν. Ὁ κανὼν τῆς ἀναγνωρίσεως δὲν τίθεται οὔτε ἐπιβάλλεται ἐξωθεν εἰς τὰ Κράτη. Εἰς τὴν βούλησιν τῶν Κρατῶν ἐναπόκειται νὰ παραχωρήσουν ἢ μὴ εἰς τὰ ἄλλα Κράτη τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῶν. Ὁ κανὼν συνεπῶς τῆς ἀναγνωρίσεως εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ κανὼν τῆς αὐτονομίας. Βάσει τοῦ κανόνος αὐτοῦ τὰ Κράτη δημιουργοῦν περαιτέρω σχέσεις διεπομέναι ἀπὸ αὐτονομίας τεθειμένα δέοντα. Ἄφ' ἧς ἐξ ἄλλου, ἡ ἀναγνώρισις τῶν Κρατῶν προσλάβῃ γενικὴν ἢ περιόπου γενικὴν χαρακτηρὰ, ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ἀλληλοαναγνώρισις, ἀποκτῆ δηλαδὴ ὑπερποικειμενικὸν χαρακτηρὰ. ἤτοι μετατρέπεται εἰς κανὼνα ἑτερονομον. Αἱ σχέσεις οὕτω μεταξὺ τῶν Κρατῶν προσλαμβάνουν τὴν μορφήν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ διὰ τῆς συμβιώσεως τῶν Κρατῶν ἀποτελεῖται ἡ διακρατικὴ κοινωνία. Ὅπως δὲ ἡ πολιτικὴ κοινωνία, οὕτω καὶ ἡ διακρατικὴ κοινωνία, προϋποθέτει διάρκειαν καὶ ὁμαλότητα, αἵτινες εἰς τὰς διακρατικὰς σχέσεις ἐκφράζονται διὰ τῆς ὁμαλότητος τῆς συνεχείας καὶ τῆς ποικιλίας τῶν σχέσεων τῶν Κρατῶν μεταξὺ των. Διότι εἰς πᾶσαν σχέσιν μεταξὺ τῶν Κρατῶν βεβαιοῦται ὁ κανὼν τῆς ἑτερονομίας. ἐφ' ὅσον τὰ Κράτη διὰ νὰ ἐμπλακοῦν εἰς σχέσεις προϋποτίθεται ὅτι ἀλληλοαναγνωρίζονται. Καὶ ἡ παρουσία τοῦ κανόνος τῆς ἑτερονομίας εἶναι ἀδιάλειπτος, εἰς τὴν διεθνῆ κοινωνίαν, διότι ἐπ' αὐτοῦ θεμελιοῦται πᾶσα διακρατικὴ σχέσις. Ὁ κανὼν δὲ οὗτος τῆς ἑτερονομίας ἀναλύεται εἰς τὴν βεβαίωσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς μεταξὺ τῶν Κρατῶν κοινωνίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς αὐτονομίας ἐξ ἧς οὗτος προέρχεται.

Ἐκ μὲν τοῦ πρώτου σκέλους τῆς ἀναλύσεως, δηλαδὴ τῆς βεβαιώσεως τῆς διεθνoῦς κοινωνίας, πηγάζουν ὅλοι οἱ κανόνες οἱ διέποντες τὴν ὁμαλότητα καὶ τὴν διάρκειαν τῆς συμβιώσεως τῶν Κρατῶν—τοιούτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι κανόνες τοῦ ἀντικειμενικοῦ διεθνoῦς δικαίου—ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου

(18) Giorgio del Vecchio, La société des nations au point de vue de philosophie du droit. Extrait du RDSC σελ. 44 τοῦ ἰδίου, Leçons de Philosophie du droit, σελ. 308.

(19) Lawrence, International law § 44 κ.ε. Fenwick, ἐνθ. ἀν. κεφ. 7. Kelsen, Das problem der souveränität und die Theorie des Völkerrechtes. Oppenheim, 120. Erich, La naissance et la reconnaissance des Etats, RDSC 1926, III. Δρόσου, Τὸ πρόβλημα τῆς Διεθνoῦς Ἀναγνώρισεως, 1932.

(20) Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον.

σκέλους, τῆς ἀποδοχῆς δηλαδή τῆς αὐτονομίας, πηγάζει ὁ κανὼν *Pacta sunt servanda*, καὶ ὅλον τὸ συμβατικὸν ἐξ ὑποκειμένου διεθνὲς δίκαιον (21). Τὸ διεθνὲς δίκαιον κατὰ ταῦτα εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς ἑτερονομίας θεμελιούμενον ἐξ αὐτονομίας δίκαιον.

Ἡ ἐν ἑτερονομία αὐτόνομος ρύθμισις τῶν δικρατικῶν σχέσεων, ἔχει πληρότητα καὶ τελειότητα. Πληρότητα, διότι ἐξαντλεῖ ρυθμιστικῶς ὅλας τὰς φάσεις τῆς δικρατικῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καλύπτουσα τὸ σύνολον τῶν δημιουργουμένων σχέσεων, καὶ τελειότητα διότι ἡ διεθνὴς κοινωνία λειτουργεῖ βάσει τῆς αὐτόνομου ρυθμίσεως τῶν δικρατικῶν σχέσεων, ὁμαλῶς καὶ ἄνευ διαταρᾶσεως τῶν βάσεων αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου δὲν ἔχει ἐξελεγχθῆ εἰς ὄργανομένην κοινωνίαν (δηλαδή κοινωνίαν, εἰς τὴν ἵποιαν ἡ ρύθμισις τῶν σχέσεων γίνεται δι' ὀργάνων ἑτεροκαθορισμοῦ), ὅχι διότι ἀνταποκρίνεται εἰς πρωτογόνους κοινωνικὰς μορφὰς (22) ἀλλὰ μᾶλλον διότι εἶναι τελειότερα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Εἰς τὴν ἵδρυσιν ὀργάνων ἑτεροκαθορισμοῦ κατατρέχουν αἱ κοινωνίαι, ὅταν οἱ κοινωνοὶ ἀποδεικνύωνται ἀνίκανοὶ νὰ ρυθμίσουν τὰς ὑφισταμένας ἢ τὰς δημιουργουμένας σχέσεις βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας, ἀπειλουμένης οὕτω καταλύσεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Εἰς τὴν διεθνή κοινωνίαν αἱ δικρατικαὶ σχέσεις διατηροῦνται κατὰ κανόνα ὁμαλῶς, καὶ συνεπῶς, ἐφαρμόζεται πλήρως ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν κοινωνικῶν μονάδων, καὶ περαιτέρω ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν ἑτερονομία αὐτονομίας.

Ἡ χρῆσις μεθόδων βίας, καὶ ἡ πλεον κλασσικὴ αὐτῆς μορφή, ὁ πόλεμος, διὰ τὴν κατίσχυσιν τῆς μιᾶς ἐπὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν βουλήσεων, συνιστοῦν ἄρσιν τῆς ὁμαλότητος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἄρσιν τοῦλάχιστον τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας (23). Ἀλλὰ οἱ πόλεμοι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς διεθνοῦς

(21) Κατὰ κανόνα ὑπὸ τῶν διεθνολόγων γίνεται διάκρισις Παγκοσμίου καὶ Γενικοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ Εἰδικοῦ τοιούτου. Τὸ Παγκόσμιον διεθνὲς δίκαιον εἶναι τὸ ἰσχύον δι' ὅλα τὰ πεπολιτισμένα Κράτη—π.χ. Τὸ δίκαιον τῆς Προσβύσεως καὶ τὸ δίκαιον τῶν συνθηκῶν—τὸ Γενικὸν διεθνὲς δίκαιον εἶναι τὸ ἰσχύον εἰς τὸ πλεῖστον τῶν Κρατῶν συμπεριλαμβανομένων τῶν ἡγετιδῶν Δυνάμεων. Ἀμφότερα ἀποτελοῦν τὸ «δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου», Σπυρόπουλος, Μαθήματα.—Τὸ εἰδικὸν διεθνὲς δίκαιον εἶναι τὸ ἰσχύον εἰς συγκεκριμένας σχέσεις μεταξύ δύο ἢ πλείονων Κρατῶν καὶ δημιουργοῦν εἰδικὰ δικαιώματα. Σπυρόπουλος, Μαθήματα. Oppenheim, 1. 5 καὶ 48. Bustamante, *Derecho internacional Publico*, 1, 33 κέ. Verdross, *Die verfassung der völkerrechts gemeinschaft*, 92. Τούναντιον ἄρουνται τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀντικειμενικοῦ διεθνοῦς δικαίου οἱ θεμελιούντες τὸ διεθνὲς δίκαιον τῆς βουλήσεως τοῦ Κράτους. Anzilotti, *Corso di diritto internazionale*, 89. Strupp, ἐν RDC τ. 47 σ. 317 κέ. Fedozzi, *Trattato di diritto internazionale*, 1933 σελ. 59 κέ.

(22) Ὅλοι σχεδὸν οἱ συγγραφεῖς ἐπιμένουν ἐπὶ τῆς ἀτελοῦς μορφῆς τῆς διεθνοῦς κοινωνίας.

(23) Διὰ μέσα ἡσσονος βίας βλέπε Vattell, 11, § 341—354. Hall, § 20. Law-

κοινωνίας εἶναι φαινόμενα σχετικῶς σπάνια, κατὰ κανόνα δὲ διαδέχεται αὐτοὺς ἡμαλότης εἰς τὴν δικρατικὴν κοινωνίαν (24). Ὁ κίνδυνος λοιπὸν τῆς ἐκ τοῦ πολέμου διαλύσεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι περιορισμένος, καὶ ἡ συνήθως μερικὴ δι' αὐτοῦ ἄρνησις τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας δὲν συνεπάγεται τὴν πλήρη διακοπὴν τῆς δικρατικῆς κοινωνίας. Οἱ κανόνες οἱ διέποντες τὰς εἰρηνικὰς σχέσεις τῶν Κρατῶν ἐξαιρουμένων ἰσχύοντες καὶ διαρκούσης τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, καὶ μόνον μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων ἀπονοῦν ἐν μέρει (25). Μία ἰσχυροτέρα βεβίαιως καὶ περισσύτερον ἐπικίνδυνος διατάραξις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν Κρατῶν, θὰ ἐπέφερον ἀφύκτως τὴν ἰδρυσιν ὀργάνων ἑτεροκαθορισμοῦ, καὶ συνεπῶς τὴν μετατροπὴν τῆς διεθνoῦς κοινωνίας εἰς ὀργανωμένην διεθνή κοινωνίαν. Μία δὲ τοιαύτη τάσις—ἀλλὰ τάσις μόνον—φαίνεται δημιουργουμένη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν ἰδρυθῆσαν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν (26) καὶ τὸν Ὀργανισμόν Ἠνωμένων Ἐθνῶν (27). Τὰ ὄργανα ὅμως αὐτὰ τῆς διεθνoῦς κοινωνίας δὲν δημιουργοῦν ἐξαιρετικὰς μορφὰς τῆς

rence § 136. Bluntschli, μεταφρ. Κοστάκη, Ὁ Διεθνὴς Κώδιξ, § 500. Fauchille, § 975 καὶ Lafargue, Les represailles en temps de paix. Stowell, 468 καὶ Hindmarch, Force in peace, 1933. Falcke, Le blocus pacifique Hocan, Pacific blockade. Τὰ μέσα βίας καὶ ὁ ΟΗΕ. Goodrich and Hambro, The Charter of the united Nations, 262 καὶ Kelsen, The Law on the united nations, 1950. σ. 706 καὶ Β. Παπακώστα, Σκοποὶ καὶ ἀρχαὶ τοῦ Χάρτου τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, 1952. Περί πολέμου ἐν γένει. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω Breschi, La dottrina dela guerra nel diritto internazionale. Wright, A study of war, 1952. Oppenheim, II, 201 καὶ Σπυροπούλου, ἐνθ. ἀνωτ.

(24) Αἱ λεγόμενα συνθήκαι εἰρήνης διαδέχονται τὴν ἐμπολέμου κατάστασιν. Εἰδικώτερον βλέπε Vattell, IV § 198 καὶ Lawrence, § 218. Bluntschli, § 708 καὶ Phillipson, Termination of war. Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον. Laicser-Hall, Les traités de paix et les droits des neutres, 1924. Oppenheim, II, 610 καὶ.

(25) Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰδικώτερον βλέπε Fauchille, § 1044. Facomet, La guerre et les traités, 1909. Markovitch, Des effets de la guerre sur les contracts entre les particuliers, 1912. Huberich, Law relating to trading with the enemy, 1918. Nebber, Effects of war upon contracts, 1943. Mc Nair, Legal effects of war. Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον. Spiropoulos, Ausweissung und Internierung feindlicher Staatsangehöriger, 1922.

(26) Oppenheim, I, 341 καὶ Scelle, La société des nations. Redslcb; Théorie de la société des nations. Schwarzenberger, The League of Nations and World Order, 1936.

(27) Salomon, L'organisation des Nations Unies et la paix. Le Conseil de Sécurité et le règlement pacifique des differents, 1948. Goodrich and Hambro, 236 καὶ Kelsen, The law of the United Nations, 359 καὶ Bentwich and Martin, A commentary on the Charter of the United Nations, 1950. Ross, Constitution of the United Nations, 1950. Σπυροπούλου, Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον. Β. Παπακώστα, Σκοποὶ καὶ ἀρχαὶ τοῦ Χάρτου τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν. 1952.

κοινωνικῆς ζωῆς (28) τῶν Κρατῶν, ἀλλὰ ἀποτελοῦν μόνον ὄργανα διασφαλίσσεως τῆς ὀμαλῆς λειτουργίας τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας καὶ κατοχυρώσεως τῆς διακρατικῆς συμβιώσεως (29).

Ἐφ' ὅσον οὕτω ἡ διεθνὴς κοινωνία δὲν εἶναι ὀργανωμένη, δὲν ἔχει δηλαδὴ ἰδρῦσει ὄργανα ἑτεροκαθορισμοῦ, εἶναι προφανές ὅτι δὲν χρειάζεται καὶ σύστημα ὀργάνων καταναγκασμοῦ καὶ κυρωτικῆς λειτουργίας. Τὸ ἀτελές σύστημα ὀργανώσεως τὸ ἐκφραζόμενον εἰς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν καὶ τὸν Ο.Η.Ε., συνεπάγεται ἀντιστοίχως καὶ ἀτελεῖς μορφᾶς καταναγκασμοῦ καὶ κυρωτικῆς λειτουργίας, ὡς εἶναι τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοαμύνης καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς συλλογικῆς ἀσφαλείας (30). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ διεθνὴς κοινωνία εἶναι τελειότερα τῆς πολιτικῆς τριαύτης.

III

Τὸ σύστημα τῶν δεοντολογικῶν κανόνων, οἱ ὁποῖοι ρυθμίζουν τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, εἶναι σύστημα ἐπάλληλον. Ἡ ἰσχὺς, καὶ ἕρα ἡ ὑπαρξίς τῶν ρυθμιστικῶν τούτων κανόνων, συνίσταται εἰς σχέσιν ἀναφορᾶς, δηλαδὴ θεμελιώσεως τῶν εἰδικωτέρων κανόνων πρὸς τοὺς γενικωτέρους, τοῦ ὅλου πλέγματος θεμελιουμένου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας ἐξ ἧς τὸ ὅλον σύστημα ἀντλεῖ τὴν ἰσχύν του (31). Οὕτω οἱ κανόνες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας θεμελιοῦνται εἰς τὸν πρωταρχικὸν κανόνα (32) ὁ δὲ πρωταρχικὸς κανὼν περαιτέρω θεμελιοῦται εἰς τὸν κανόνα τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν Κρατῶν. ὁ ὁποῖος εἶναι κανὼν διεθνοῦς δικαίου. Καὶ περαιτέρω, τὸ σύνολον τῶν κανόνων τοῦ διεθνοῦς δικαίου θεμελιοῦται εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἑτερονομίας.

Τὸ πρόβλημα τώρα, ποῖον τὸ περιεχόμενον τοῦ κανόνος τῆς ἑτερονομίας ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ζωηρῶν ἀμφισβητήσεων.

(28) Schwarzenberger, Power Politics.

(29) Β. Παπακώστα, ἐνθ. ἀν.

(30) Vattel, 11, § 49 κέ. Hall, § 83 κέ. Fenwick, 142 κέ. Fauchille, § 242 κέ. Stowell, 112 κέ. Oppenheim, 1, 26 κέ. Β. Παπακώστα ἐνθ. ἀν.

(31) Κ. Τσάτσου. Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν τοῦ Δικαίου, 87 κέ. Τοῦ ἰδίου, Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τοῦ Δικαίου. Κ. Δεσποτοπούλου, Τὸ δικαίωμα κλπ. σελ. 11· τοῦ ἰδίου, Τὸ ἠθικὸν πρόβλημα καὶ ἡ θέσις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ Duguít, ἐνθ. ἀν. Emmanuel, L'idée du droit σελ. 23. Le fur, Les grandes problèmes du droit. G. del Vecchio, Etica, diritto e stato. Τοῦ ἰδίου, Les sources du droit positif ἐν Annuaire κλπ. 1934. Τοῦ ἰδίου, Lezioni di filosofia del diritto, σελ. 194. Maggiore, Filosofia del diritto. Kelsen, ἐν Ἀρχαίῳ. Kelsen, ἐν DRS, τόμος 14 σ. 264.

(32) Kelsen, ἐν Ἀρχαίῳ τοῦ ἰδίου, ἐν RDC. Κ. Τσάτσου, Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν. Κ. Δεσποτοπούλου. Ἡ καθοριστικὴ λειτουργία τοῦ Δικαίου. Kunz, La primauté du droit des gens, ἐν Revue générale du droit et de législation comparée, 1925.

Ἡ θεωρία ὅτι ὑπάρχουν συμφυῆ ἢ φυσικά δικαιώματα, καὶ ὅτι τὸ φυσικὸν τοῦτον δίκαιον εἶναι ὁ θεμελιωτικὸς λόγος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τοῦ δικαίου, ἀνάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς μεταφυσικῆς καὶ κεῖται ἔξω τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως τῶν δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν (33).

Ἡ θεωρία ὅτι ἡ βούλησις εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ δικαίου, δημιουργεῖ σύγχυ-
σιν μεταξύ τοῦ δέοντος καὶ τοῦ ὄντος καὶ περαιτέρω ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ
φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (ὡς π.χ. τὸ διατὶ τὰ Κράτη, καὶ παρὰ τὴν
θέλησίν των, δὲν δύνανται νὰ θέσουν ἑαυτὰ ἔξω τῆς διεθνoῦς κοινωνίας) (34).

Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς ἢ διακοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ὡς καὶ ἡ ὑπ'
κτῆς συνεχισθεῖσα βιολογικὴ θεωρία, ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸ δεοντο-
λογικὸν περιεχόμενον τῆς ἐννόμου τάξεως (35).

Τέλος, ἡ θεωρία τῆς Σχολῆς τῆς Βιέννης εἶναι μὲν τυπικῶς ὀρθή, ἀλλὰ
ἡ ταύτισις τοῦ κανόνος *Pacta sunt servanda* μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτερονομίας
καὶ ἡ ἐξομοίωσις αὐτῆς μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στερεῖ
τὴν θεωρίαν αὐτὴν πάσης ἀξίας (36).

(33) Ἐκ τῶν παλαιότερων ὁπαδῶν τῆς σχολῆς τοῦ φυσικοῦ Δικαίου βλέπε Vattel, *Le droit des gens, ou principes du droit naturel*. Ἐκ τῶν νεωτέρων βλέπε G. Aillet, *La signification méthodologique de l'idée du droit naturel*, ἐν *Archives de philosophie du droit et de sociologie juridique*, 1933 No 3—4 σελ. 31. Le Fur *Les grandes problèmes du droit*, σ. 137 κέ. Τοῦ ἰδίου, *La théorie du droit naturel depuis le 18e siècle et la doctrine moderne*, ἐν *RDC* 1927 II σελ. 27 κέ. Τοῦ ἰδίου, *Le fondement du droit*. Τοῦ ἰδίου, *Règles générales de la paix*, ἐν *RDC* τόμος 44 σελ. 180 κέ. François Gény, *La laïcité du droit naturel*, ἐν *Archives* κλπ. 1933 σελ. 15 κέ. Τοῦ ἰδίου, *La science et la technique du droit*. M. Reglade, *Essai sur le fondement du droit*, ἐν *Archives* κλπ. 1933 σ. 169. Τοῦ ἰδίου, *Le problème des sources du droit positive*, *Annuaire* 1934.

(34) Triepel, *Les rapports, entre le droit international et le droit interne* ἐν *RDC* 1923, I. Strupp, *Elements* κλπ. Streit G., *La conception du droit international privé en Grèce*, *RDC* 1927, IV. Oppenheim, I. Σεφεριάδου, *Μαθήματα Δημοσίου Διεθνoῦς Δικαίου* τοῦ ἰδίου, *Les principes généraux du droit international*, ἐν *RDC*.

(35) Duguit, *L'Etat, le droit objectif et la loi positive*. Τοῦ ἰδίου, *Traité du droit constitutionnel*, I, 1927 σελ. 84 κέ. N. Politis, *Les nouvelles tendances du droit international*. G. Scelle ἐν *RDC*, No 46. Τοῦ ἰδίου, *Precis du droit des gens*, 1932. Krabbe, *L'idée moderne de l'état*, ἐν *RDC*.

(36) Kelsen, ἐν *RDC* ἐνθ. ἀν. Τοῦ ἰδίου, ἐν *Ἀρχαίῳ Φιλοσοφίας* κλπ. ἐνθ. ἀν. Τοῦ ἰδίου, *General Theory of Law and State*. Verdross, ἐν *RDC*. T. 52. Τοῦ ἰδίου, *Le fondement* κλπ. *RDC*. 1927, IV. Kunz, ἐν *RDILC*, 1925. Τοῦ ἰδίου, *The meaning and the range of the norme pacta sunt servanda*. ἐν *American journal of international law*, 1945.

IV

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας θεμελιούνται τυπικῶς πᾶν θετικὸν ἤ καὶ μὴ θετικὸν σύστημα δικαίου, δηλαδή καὶ ἐκάστοτε καὶ ἑκασταχοῦ ἰσχύουσαι ἑσωτερικαὶ ἔννομοι τάξεις καὶ ἡ τάξις (ἢ καὶ τάξεις) τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ἐκ τῆς ἐνιαίας ταύτης θεμελιώσεως ἀσφαλιζέται, τοῦλάχιστον τυπικῶς, ἡ ἰσχύς τοῦ δικαίου (37).

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα τοῦ οὐσιαστικοῦ πλέον περιεχομένου τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας εἶναι κυρίως φιλοσοφικὴ ἢ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα. Δέον ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι μόνη ἡ τυπολογικὴ ἔρευνα εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἐπιστημονικῶς ἀτέλης καὶ ἀνεπαρκής, διότι ἡ τυπικὴ θεμελίωσις τοῦ δικαίου εἶναι σχηματικὴ. Κατὰ λογικὴν ἀναγκαιότητα ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τοῦ δικαίου διὰ νὰ εἶναι πλήρης δέον νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς ἀπλῶς σχηματικῆς εἰς τὴν οὐσιαστικὴν σύλληψιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἡ τυπικὴ θεμελίωσις τοῦ δικαίου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας εἶναι ἑλλειπτικὴ ἂν δὲν ἐπακολουθῆσῃ καὶ οὐσιαστικὴ θεμελίωσις αὐτοῦ, δηλαδή θεμελίωσις βάσει τοῦ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας (38).

Ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, τὸ δίκαιον—κατ' ἐπιπέδον καὶ τὸ διεθνὲς δίκαιον—εἶναι μορφή τῆς ἠθικῆς τάξεως. Εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἢ διακοινωνικὴ παρουσία τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς. Διότι, ὡς ἤδη ἐλέγχθη, ἡ ἀρχὴ τῆς ἑτερονομίας ἐφ' ἧς θεμελιούται τὸ δίκαιον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν προέκτασιν τῆς

(37) Κ. Τσάτσου, Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου σελ. 54. Τοῦ ἰδίου, Τὸ πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ δικαίου σελ. 41. Τοῦ ἰδίου, Ἡ νομικὴ ὡς τεχνικὴ καὶ ὡς ἐπιστήμη, εἰς Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας κλπ. 1929 Α σελ. 202 κέ. Τοῦ ἰδίου, Αἱ φιλοσοφικαὶ βάσεις τῆς Διεθνοῦς Δικαίου, εἰς Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας κλπ. 1930 Β' σελ. 115 κέ. Τοῦ ἰδίου, Filosofia dei valori e concetto del diritto, ἐν Rivista internazionale di filosofia del diritto, XI 1931 σελ. 640 κέ. Τοῦ ἰδίου, Ἡ πρωταρχικὴ πηγὴ τοῦ Δικαίου, εἰς Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας κλπ. 1938 σελ. 290 κέ. Κ. Δεσποτοπούλου, Τὸ δίκαιωμα ὡς δικνόημα τοῦ νομοθέτου σελ. 11, Τοῦ ἰδίου, Ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Μ. Reglade, Essai sur le fondement du droit. G. Maggiore, ἐνθ. ἀν. Kelsen, ἐν RDC ἐνθ., ἀν. 1926 IV, σ. 290 κέ. Kelsen, Εἰς ἀρχεῖον Φιλοσοφίας ἐνθ. ἀν. Verdross, Le fondement du droit international. εἰς RDC 1927. IV. Kunz, La primauté du droit des gens, εἰς RDILC 1925 σ. 560 κέ. Τενεκίδου, Ἡ ἰσχύς πράξεων ἑσωτερικοῦ δικαίου τῶν ἀντικειμένων εἰς τὰ διεθνή νόμιμα, σελ. 20 κέ.

(38) Εἰς τυπικὴν ἢ μᾶλλον σχηματικὴν θεμελίωσιν τοῦ δικαίου προβαίνει ἡ Σχολὴ τῆς Βιέννης. Ἐκ τῶν ὁπαδῶν τῆς Σχολῆς αὐτῆς ὁ Verdross ἀνιχνεύει, ἀλλὰ παρεμπιπτόντως μόνον, τὴν ἀνάγκην τῆς περαιτέρω θεμελιώσεως τοῦ πρωταρχικοῦ κανόνος Pacta sunt servanda εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεμελίωσις εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης δὲν εἶναι ἄραγε τυπικὴ θεμελίωσις; Ὁ Κ. Τσάτσος προβαίνει εἰς θεμελίωσιν τοῦ δικαίου ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀνάλυσις του παρέχει καὶ στοιχεῖα οὐσιαστικῆς θεμελιώσεως, εἰς πολλὰ σημεῖα συμπίπτουσης μὲ τὴν ἀναπτυσσομένην ἐν τῷ κειμένῳ. Εἰς ἄλλα ὅμως σημεῖα διαφέρει οὐσιωδῶς.

ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας εἰς ὑπερυποκειμενικὴν καὶ συνεπῶς ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν. Ἐάν τῶρα τὸ δίκαιον εἰς κοινωνικὴν παρουσίαν τοῦ ἐμπλέκεται μὲ στοιχεῖα ξένα πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀρχήν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀβήρωσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ κυρίως τὰ ὄργανα ἑτεροκαθορισμοῦ (τοῦτο εἶναι ἐκδηλον ἐπὶ τοῦ Κράτους τοῦ ὁποίου ἡ ἐκάστοτε δρᾶσις ἐκδηλοῦται δι' ἐνεργημάτων τῶν κυβερνῶντων) τὰ ὁποῖα νοθεύουν τὴν καθαρότητα τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τοῦ δικαίου μὲ στοιχεῖα ξένα πρὸς αὐτὴν καὶ συχνὰ μὲ τὰς υποκειμενικὰς τῶν παρορμήσεις. Οὕτω τὸ δίκαιον καὶ ὡς ἐσωτερικὸν καὶ ὡς διεθνὲς ἐμφανίζεται ἐνίοτε ἐνσαρκοῦν ἀδικίας, δηλαδὴ ἐπιταγὰς ἀσφέτους ἢ καὶ πολυλάκεις ἀντιθέτους πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀρχήν.

Τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς ἐνέχει καὶ ἀρνητικὸν χαρακτήρα. Ὁ θετικὸς αὐτῆς χαρακτήρ ἐγκείται εἰς τὸν κανόνα, ὁ ὁποῖος ἐπιτάσσει τὴν τέλει τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων δηλαδὴ τὴν διενέργειαν ἱστορικῶν πράξεων (39). Ὁ ἀρνητικὸς χαρακτήρ τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς ἐγκείται εἰς τὸν κανόνα ὁ ὁποῖος ἐπιτάσσει ὅπως οἱ κοινωνοὶ ἀπέχουν ἀπὸ πάσης ἐνεργείας ἢ παραλείψεως ἢ ὁποῖα ἀντιτίθεται εἰς τὴν τέλει τῆς ἀτομικῆς ἢ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἢ ὁμάδων ἀνθρώπων (40) Ἡ ἠθικὴ ἀρχή, διὰ τῶν ἐξειδικεύσεων αὐτῆς, εἶτε ὡς ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας εἶτε καὶ ὡς ἀρχὴ τῆς ἑτερονομίας, καλύπτει ὅλον τὸν κύκλον τῶν ρυθμιστικῶν κανόνων οἱ ὁποῖοι διέπουν τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀτόμων ἢ τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ἐντὸς οἰασθῆποτε κοινωνίας.

Ἡ θετικὴ ὄψις τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς διὰ τῆς ἐπιταγῆς τῆς, περιλαμβάνει ὅλας τὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν εἰς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς διεθνoῦς κοινωνίας καὶ ὅλα τὰ ἐνεργήματα, ὅσα ἀποβλέπουν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ ἐντὸς τοῦ ἰσχύοντος ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Εἰδικώτερον, τὰ Κράτη ὡς μέλη τῆς διεθνoῦς κοινωνίας ὑποχρεοῦνται κατ' ἐπιταγὴν τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς ὄχι μόνον νὰ μὴ θέτουν ἑαυτὰ ἔξω τῆς διεθνoῦς κοινότητος ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνεργοῦν πράξεις αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διεθνoῦς κοινωνίας. Εἰδικεύσεις τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ θετικῇ ὄψει αὐτῆς εἶναι οἱ κανόνες τῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν Κρατῶν, τῆς εἰρηνικῆς διευθετήσεως τῶν διαφορῶν καὶ συγκρούσεων, οἱ κανόνες τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἐσωτερικῶν ἐνόμων τάξεων, ἢ συμμετοχὴ τῶν Κρατῶν εἰς διεθνεῖς ὀργανώσεις ἀποσκοπούσας εἰς τὴν δια-

(39) Κ. Δεσποτοπούλου, Τὸ ἠθικὸν πρόβλημα καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία.

(40) Παράβαλε τὸν ἀνωτέρω κανόνα μὲ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων νεοκαθολικῶν ὑποστηριζομένην θεωρίαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Βλέπε F. Gény, La licéité du droit naturel ἐν Archives, 1933. Τοῦ ἰδίου, La science et la technique du droit. I. Le Fur, Les grandes problèmes du droit. Τοῦ ἰδίου, La théorie du droit naturel κλπ. ἐν RDC 1927 II. Ἐπίσης ὑπὸ τινος ἐπόψεως συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας ὡς ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ Κ. Γσάτσου.

τήρησιν τῆς κρατούσης διαπολιτειακῆς τάξεως, εἰς τὸν θεσμὸν τῆς διπλωματικῆς καὶ προξενικῆς ἀντιπροσωπεύσεως, καὶ εἰς τὸν κανόνα *Pacta sunt servanda*.

Εἰδίκευσις τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ ἀρνητικῇ ὄψει αὐτῆς εἶναι τὸ ἀπαγορευτικὸν περιεχόμενον τοῦ κανόνος *Pacta sunt servanda* καὶ εἰδικώτερον, οἱ κανόνες οἱ προσδιορίζοντες ἀπαγορευτικῶς τὴν συμπεριφορὰν τῶν Κρατῶν, ὡς πρὸς τὰ θέματα τῶν ἐδαφικῶν ἢ τῶν κυβερνητικῶν μεταβολῶν ὡς πρὸς τὰ τῆς συνθέσεως, διαλύσεως καὶ διαδοχῆς τῶν Κρατῶν, ὡς πρὸς τοὺς θεσμοὺς τῆς ὑποτελείας, τῆς προστασίας, τῆς ἐντολῆς, τῆς οὐδετερότητος Κρατῶν ἢ οὐδετεροποιήσεως ἐδαφῶν, ὡς πρὸς τὰ θεμελιώδη δικαιώματα τῶν Κρατῶν, τὰ τῆς διεθνοῦς εὐθύνης καὶ τὰ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἰσχύοντος συμβατικοῦ ἢ καὶ ἔθιμικοῦ συστήματος τῆς διεθνοῦς ἐννόμου τάξεως.

Τέλος, μέγα μέρος τῶν κανόνων τοῦ δικαίου τοῦ πολέμου—ἐφ' ὅσον τοῦτο ἤθελεν θεωρηθῆ ἰσχυρὸν—ὑπάγεται εἰς τὴν ἀρνητικὴν ὄψιν τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς.

Οὕτω, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ λειτουργία τῆς διεθνοῦς κοινωνίας γίνεται βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἐτερονομίας αὐτονομίας, ἡ δὲ θεμελίωσις τοῦ διεθνοῦς δικαίου γίνεται δι' ἀναγωγῆς εἰς τὴν ἠθικὴν ἀρχήν.